

Biografistyka Pedagogiczna
Rok 9 (2024) nr 1
ISSN 2543-6112; e-ISSN 2543-7399
DOI: 10.36578/BP.2024.09.10

Tatiana Krynicka*
Ks. Adam Wilczyński**

Droga na szczyty: Waleriusz z Bierzo, święty od kryzysów

Fighting the Way to the Highest Summits: Valerius of Bierzo, the Saint of Crises

Abstract: The hermit Valerius of Bierzo is an outstanding representant of monastic life in Visigothic Spain, an author of ascetical and biographical writings. He considered his life to be a streak of miseries, demonic assaults and conflicts with humans. Nevertheless any crisis he went through used to become for him an occasion for deepening his spiritual life and strengthening his relationship with God.

Keywords: Valerius of Bierzo, Christian autobiography, spiritual warfare

* Tatiana Krynicka (ORCID: 0000-0002-0538-4205) – dr hab. prof. UG, pracuje w Zakładzie Filologii Klasycznej Instytutu Studiów Klasycznych i Sławistyki Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Gdańskiego; kontakt: tatiana.krynicka@ug.edu.pl.

** ks. Adam Wilczyński (ORCID: 0000-0002-7696-2658) – dr, adiunkt w Instytucie Nauk Teologicznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie; kontakt: awilczynski@kul.pl.

Waleriusz¹, zwany opatem z Bergidum (dziś Bierzo)², to jak zauważa we wstępie do pierwszego polskiego przekładu jego pism Paweł Wygralak: „jeden z wielu wybitnych przedstawicieli życia monastycznego w Hiszpanii wizygockiej”³. Ukazując Waleriusza na tle licznych znakomitych autorów, których wydała wizygocka i mozarabska Hiszpania, José Carlos Martín Iglesias, badacz tyleż kompetentny i wnikliwy, co wyjątkowo powściągliwy w ocenach, stwierdza, że był on postacią wyjątkową⁴.

Waleriusz urodził się między rokiem 625 a 630 w znakomitej rodzinie hiszpańsko-rzymskiej w okolicach miasta Asturka (Asturca, dziś Astorga), w dzisiejszej prowincji León⁵. Około 650 r., w wieku mniej więcej dwudziestu pięciu lat, postanowił całkowicie poświęcić się Bogu oraz zdecydował dołączyć do wspólnoty braci, założonego przez Fruktuoza z Bragi (Bracara Augusta), klasztoru w Kompludum (Complutum, dziś Compludo)⁶.

Oddajmy głos Waleriuszowi:

Kiedy dawno temu mieszkałem w prowincji Asturii, pędziłem młodzieńcze lata niczym najbardziej niegodny grzesznik. Byłem ogarnięty przez świa-

- 1 Dzieła Waleriusza analizujemy i cytujemy na podstawie wydania M. C. Díaza y Díaza (*Valerio de Bierzo. Su persona. Su obra*, León 2006). Tłumaczenia pochodzą od autorów artykułu, o ile nie zostanie podane inaczej.
- 2 Bergidum to kraina nazwana tak od miasta Bergidum Flavium, leżącego przy ważnej drodze łączącej Lukus (Lucus Augusti, dziś Lugo) i Asturkę (Asturca, dziś Astorga). Por. M. C. Díaz y Díaz, *Valerio*, s. 287, n. 190. Łacińskie toponimy podajemy w wersji spolszczonej; przy pierwszym wzmiankowaniu miejscowości zamieszczamy w nawiasie – o ile różnią się od polskiej – nazwę łacińską, a następnie nazwę współczesną, o ile miejscowość istnieje do dziś, a jej nazwa polska różni się od hiszpańskiej.
- 3 P. Wygralak, *Waleriusz z Bierzo. Wprowadzenie*, w: *Waleriusz z Bierzo*, [Pisma wybrane], tł. A. Strzelecka, „Teologia Patrystyczna”, 10 (2013) s. 185.
- 4 J. C. Martín Iglesias, *Valerio del Bierzo*, w: *La Hispania visigótica e mozárabe. Dos épocas en la literatura*, red. C. Codoñer, Salamanca 2010, s. 202.
- 5 O małej ojczyźnie Waleriusza w świetle jego własnych pism por. C. Martin, *The Asturia of Valerius: Bierzo at the End of the Seventh Century*, „Visigothic Symposium”, 2 (2017–2018) s. 69–74.
- 6 Pierwszy klasztor założony przez Fruktuoza z Bragi, z myślą o mnichach którego spisał on swoją *Regułę*.

towe pokusy, łapczywie pożądamy ziemskich bogactw i gorliwie poświęcając się czczym naukom. Gdy pogrążony w najgorszej ciemności doczesnej popuściłem sobie cugli, nie dbając o nic, nieoczekiwanie opanowała mnie tęsknota za łaską Bożą. Dlatego, aby wejść w wiek niemowlęcy życia mnijszego, radosny pośpieszyłem do klasztoru w Kompludum i z wielkim wysiłkiem, jak gdyby płynąc małym stateczkiem, pokonywałem morze zwodniczej, światowej doczesności. Ruszyłem w drogę rozpalony ogniem ogromnej tęsknoty oraz przejęty strachem przed przyszłym sądem, wierząc, że dzięki wyznaniu win dotrę do światła prawdy. Lecz z podniety często atakującego diabła gnębiony przez fale morskie oraz gnany uderzeniami rozszalałej nawałnicy, nie mogłem dotrzeć do upragnionego portu⁷.

Zauważmy, że występujące w pierwszym rozdziale cytowanego pisma antyteczne metafory (światowych ciemności oraz światła Bożej prawdy, czy też życia w świecie jako wędrówki przez wzburzone morze do życia z Bogiem – jako bezpiecznej przystani)⁸, zdradzają, niewątpliwie, wpływ lektury autorów chrześcijańskich⁹. Waleriusz jest mężem nie jednej książki: w jego duchowej wędrówce towarzyszą mu zwoje, te czytane oraz te zainspirowane przez lekturę, a spisane przez niego samego¹⁰. Rzecz jasna, nie posiadamy katalogu tego zbioru, ale na jego zawartość wskazują utwory samego Waleriusza. Wykazuje się on znajomością spuścizny m.in. Grzegorza Wielkiego¹¹, Hieronima¹², Kasjodora¹³,

7 Valerius, *Ordo querimonie prefati discriminis* [dalej jako „Ordo”] 1, tł. A. Strzelecka, s. 200.

8 Por. *Ordo* 9.

9 M. C. Díaz y Díaz, *Valerio*, s. 249, n. 117; R. Collins, *The Autobiographical Works of Valerius of Bierzo: Their Structure and Purpose*, „*Antigüedad y Cristianismo*”, 3 (1986) s. 431–432.

10 *Ordo* 6; Valerius, *Quod de superioribus querimoniis residuum sequitur* [dalej jako „Residuum”] 2.

11 Por. *Ordo* 1–4 – Gregorius Magnus, *Dialogi* 1, 7, 2; *Ordo*, 5 – Gregorius Magnus, *Dialogi* 2, 8, 1; 4, 55; *Ordo* 11 – Gregorius Magnus, *Dialogi* 3, 8; 3, 14; Valerius, *Replicatio sermonum a prima conversione* [dalej jako „Replicatio”] 5 – Gregorius Magnus, *Moralia* 8, 48; *Replicatio* 12 – Gregorius Magnus, *Dialogi* 4, 14.

12 *Ordo* 11 – Hieronymus, *Commentariorum in Abakuk prophetam ad Chromatium* 1, 2–3, 51–54.

13 *Ordo* 4 – Cassiodorus, *Expositio psalmodum* 33.

Sulpicjusza Sewera¹⁴, poetów Seduliusza i Eugeniusza z Toledo¹⁵, a także piśmienictwa poświęconego świętym¹⁶. Tworzy prozę i poezję, pisma hagiograficzne (m.in. wyjątkowo cenny *Żywot świętego Fruktuoza*¹⁷), ascetyczne (mające charakter kompilacyjny), liturgiczne (określa je jako „spisane dla służby przy świętym ołtarzu”), wreszcie autobiograficzne, stanowiące jedyne źródła dostępnych nam wiadomości o jego losach. W pewnym momencie zostaje okradziony ze swej biblioteki i przeżywa to jako dotkliwą stratę¹⁸. Nawet wówczas nie traci jednak kontaktu ze swoimi książkami: żyje naśladowując ich bohaterów, pisze naśladowując ich autorów. Jak trafnie zauważa Roger Collins, brzmiące w opowieściach Waleriusza echa lektury poprzedników stanowią raczej wyraz podobnego sposobu myślenia niż zwykłe reminiscencje literackie¹⁹.

Powróćmy jednak do przeżywającego nawrócenie dwudziestopięcioletka. Droga do Compludum, położonego w odległości zaledwie 33 km od Astorgi²⁰, wbrew zdecydowaniu młodzieńca, okazała się niespodziewanie drogą nie do pokonania. Waleriusz wyznaje:

Błąkając się w utraceniu po kamienistych okolicach między miastem Astorga i Skalistym Kasztel (Castrum Petrense)²¹, poszukałem schronienia w samotności eremu²².

Słowa te zwykle interpretowano przyjmując, że Waleriusz przebywał we Fruktuozowym klasztorze przez bardzo krótki czas²³. Zauważmy jednak, że

- 14 Ordo 4 – Sulpitius Sever, *Dialogi* 1, 22.
- 15 Ordo 3 – Sedulius, *Carmen Paschale* 122–125; Ordo 5 – Eugenius Toletanus, *Carmina* 81, 1.
- 16 Ordo 16 – *Passio Sebastianis et comitum* 94.
- 17 Tł. A. Strzelecka, „Teologia Patrystyczna”, 10 (2013) s. 221–235 (wstęp P. Wygralak, s. 221–222; przekład, s. 223–235)
- 18 Ordo 6; *Residuum* 2.
- 19 Por. R. Collins, *The Autobiographical*, s. 429–430.
- 20 Podróż samochodem trwa dziś 54 minuty; pokonuje się przy tym 47 km. Por. <https://www.distanciasentreciudades.com/distancia-astorga-a-compludo>, dostęp: 13.04.2023.
- 21 Miejscowość nie zidentyfikowana. Por. M. C. Díaz y Díaz, *Valerio*, s. 249, n. 118; C. Martin, *The Asturia*, s. 65–66.
- 22 Tł. A. Strzelecka, s. 200; red. T. Krynicka.
- 23 M. C. Vivancos, *Vida monástica y santidad. Estudio de historia monástica medieval*, Zamora 2021, s. 368; F. J. Udaondo Puerto, *Apuntes para una cronología de Valerio del Bierzo*, „Helmantica”, 56 (2005) s. 129–130.

nie ma w tym wyznaniu niczego, co pozwoliłoby mieć jakąkolwiek pewność, iż kiedykolwiek w ogóle dotarł on do Kompludum²⁴. Pewne wydaje się jedynie to, że spędził wiele lat²⁵ jako eremita na górskim szczycie w pobliżu wspomnianego Skalistego Kasztelu. Opłakując swą zatwardziałą niegodziwość i nikczemność, brak rozsądku (*brutum pectus*)²⁶, niemoc (*miseriam*), obawiając się, by dobra tego świata nie odwiodły go od powziętego zamiaru, szukał coraz surowszej ascezy²⁷. Píše o niewysłowionych ciężarach (*inenarrabilibus necessitatibus*), których doświadczyła jego nieszczęśliwa dusza (*infaustum animum, infelix anima*)²⁸, o wzbierającym w sercu okrutnym, zgubnym smutku (*infaustum cordis mei crudelem meroris augmentum*)²⁹, o okrutnej biedzie (*necessitudinis penuria*)³⁰, skrajnej, okrutnej biedzie (*imensa necessitudinis penuria*), biedzie prowadzącej do zguby (*cladis penuriam*)³¹, biedzie srogiej i okrutnej (*gravissima urgente penuria*)³², wreszcie o otchłani nędzy (*ima necessitate*)³³. Waleriusz był pozbawiony nie tylko środków do życia, lecz także pociechy płynącej z przebywania z ludźmi, życzliwości i miłości (*caritatis consolationem; humane consolationis*)³⁴, a nawet ukojenia wynikającego z oglądania piękna natury: zamieszkał bowiem na górskim pustkowiu, które przypominało mu zatwardziałą niegodziwość jego serca (*iuxta duritiam nequitiamque cordis*): jałowym, pozbawionym zieleni traw i drzew, skalistym, smaganym wiatrami, deszczem, a w zimie

24 W interesujący sposób pisze o tym J. C. Martín Iglesias, *¿Valerio en Compludo? Examen crítico de los opúsculos autobiográficos (CPL 1282–1284) y las „Visiones del más allá” de Valerio del Bierzo, „Veleia”, 23 (2006) s. 327–338.*

25 Około 12 lat, tj. – jak przyjmuje większość badaczy – w ll. 648–660 (J. C. Martín-Iglesias, *Valerio*, s. 203) czy – jak tego chce F. J. Udaondo Puerto (por. *Apuntes*, s. 133–143) w ll. 653–665.

26 *Ordo* 4.

27 *Ordo* 3.

28 *Ordo* 3; 27.

29 *Ordo* 17.

30 *Ordo* 27.

31 *Replicatio* 12.

32 *Replicatio* 9.

33 *Replicatio* 3–201.

34 *Ordo* 17; 35; *Replicatio* 3.

również śniegiem i dotkliwym chłodem³⁵. Ci, którzy pragnęli mu towarzyszyć, opuszczali go z nadejściem mrozów czy umierali, nie wytrzymując trudnych warunków, on zaś trwał przez wiele dni przy zwłokach, w odciętej od świata przez śnieżycę pustelni, chory i udręczony przecuciem własnej śmierci (*necessitate proxime mortis afflictus*)³⁶, w stanie, który jeden z badaczy określa jako „półzwierzęcy, półgorączkowy”³⁷. Wspominając swą niedolę, Waleriusz nie wyznaje miłości do Pani Biedy, nie twierdzi, że cierpienie uszlachetnia. Przyznaje, że na skutek wyrzeczenia się niezbędnych dóbr poważnie podupadł na siłach (*virium robore defessus, fatiscente iam corpore omnium contritione membrorum confessus anhelans degerem*)³⁸, podczas gdy udręka osamotnienia niszczyła jego nieszczęsną duszę (*desolationis miseria infaustam tabescere animam*)³⁹. Zauważa, że w sercu człowieka udręczonego ubóstwem zły duch wzbudza okrutne wzburzenie (*in tantis angustiarum molestiis faceret atrocitate fluctuare*)⁴⁰, a temu, kto całkowicie poświęca się Bogu, najpierw towarzyszy żal, nawet jeśli później zyskuje on radość wieczną (*in lucto incipitur sed ad gaudia eterna perveniatur*)⁴¹.

Uzbrojony w żar wiary i niezłomną moc przyszłej nadziei, wyrzekł się siebie, rezygnując ze wszystkiego, co mogłoby zaspokoić jego podstawowe potrzeby oraz przynieść mu ulgę. Minęło wiele lat, zanim poruszona łaską Bożą okoliczna ludność przekonała się do pustelnika⁴². Przybywający do Waleriusza wierni doznawali natychmiastowego wysłuchania zanoszonych wraz z nim modlitw – dzięki swej wierze, jak pokornie zaznacza Waleriusz⁴³. Przysyłali do niego dzieci, by uczył

35 Ordo 2. O ukształtowaniu regionu, w którym znajdujemy zarówno wysokie, skąpo zalesione lub całkowicie pozbawione roślinności górskie wyżyny, jak też urodzajne, zielone równiny o łagodnym klimacie, a także o wpływie tego dualizmu na osobowość Waleriusza w interesujący sposób pisze C. Martin, *The Asturia*, s. 62–64.

36 *Replicatio* 9.

37 J. C. Martín Iglesias, *Valerio*, s. 204.

38 Ordo 18.

39 *Replicatio* 12.

40 *Replicatio* 22.

41 *Replicatio* 12.

42 Ordo 4–5.

43 *Replicatio* 3.

je prawd wiary, czytania, pisania, śpiewu⁴⁴. By odwdziżyć się, ofiarowali mu ubrania oraz pożywienie, którym dzielił się z ubogimi, a także inne hojne datki⁴⁵. Z pomocą pielgrzymów Waleriusz zburzył pogańskie przybytki bogów, przy których miejscowa ludność wciąż składała bałwochwalcze ofiary. Zauważmy, że jako sprawców tego godnego uznania w jego odczuciu czynu ukazują właśnie wiernych⁴⁶. Zasluguje na podkreślenie, że szukający osamotnienia Waleriusz ma świadomość, że Pan, któremu służy, objawia mu swą łaskawość, posyłając do niego ludzi. Są wśród nich bezimienni okoliczni pobożni chrześcijanie⁴⁷, jak też pragnący mu towarzyszyć, wspierający go w trudach codziennego życia młodzieńcy⁴⁸, a także dobrodziejowie wymienieni przez Waleriusza imiennie. Gocki możnowładca Rycymierz wraz ze swą rodziną zapewnił mu dach nad głową oraz wyżywienie, gdy po wielu latach opuścił on pustelnię⁴⁹. Diakon Symplicjusz przyjął go pod swój dach po tym, jak wspomnianych dobrodziejów dotknęła klęska, usługiwał mu oraz wraz z nim odprawiał oficjum⁵⁰. Dostojnik Bazyliański zaopatrywał go w niezbędne dobra⁵¹. Towarzyszyli mu wiernie, wykazując się wyjątkowym oddaniem uczniowie: Jan⁵² oraz Saturnin⁵³. Ten ostatni zawiódł jednak mistrza, toteż ostatecznie Waleriusz uznał go za niewdzięcznika, pyszałka i złodzieja, który sprzeniewierzył się Panu, ulegając diabelskim pokusom⁵⁴.

44 *Replicatio* 6; 11. Por. F. J. Udaondo Puerto, *El vocabulario musical en el „Ordo querimoniae” de Valerio del Bierzo a la luz de las „Etimologías” de Isidoro de Sevilla*, „*Helmantica*”, 44 (1993) s. 539.

45 *Ordo* 5; *Replicatio* 4; 6; 15.

46 *Replicatio* 2.

47 *Ordo* 5.

48 *Replicatio* 9.

49 *Ordo* 10–17.

50 *Ordo* 14.

51 *Ordo* 23.

52 *Ordo* 24; 26. Por. M. Szada, [Ioannes.] *Presbyters in the Late Antique West*, ER782, <http://www.presbytersproject.ihuw.pl/index.php?id=6&SourceID=782>, dostęp: 28.06.2023.

53 *Replicatio* 12–22. M. Szada, [Saturninus.] *Presbyters in the Late Antique West*, ER784, <http://www.presbytersproject.ihuw.pl/index.php?id=6&SourceID=784>, dostęp: 28.06.2023.

54 Obszerną relację o Saturninie w interesujący sposób analizuje J. C. Martin, *La biografía dentro de la autobiografía: el caso de Valerio del Bierzo (siglo VII)*, „*Velesia*”, 2009, s. 339–341.

Ustawicznym towarzyszem Waleriusza był także diabeł, przebiegły, zawistny⁵⁵ wróg⁵⁶, gwałtowny dręczyciel, zwodzący go swymi podnietami (*ex diabolico sepe infestante flabro*)⁵⁷. Jest on w odczuciu pustelnika ostatecznym sprawcą wszystkich trapiących go nieszczęść⁵⁸. Nachodzi go też w wielu bezpośrednich atakach, nęka krwiożerczymi pchłami⁵⁹, nieznosnymi hałasami, fetorem, pozbawia dobrodziejstwa snu⁶⁰. Jednak przede wszystkim, szalejąc z nienawiści, zwalcza go posługując się swymi wiernymi pachołkami – czyli ludźmi (*adgregatisque satellitibus suis cepit visibiliter infatigabili iugitate me acrius impugnare*)⁶¹.

Uderza łatwość, z jaką Waleriuszowa wdzięczność za doznane dobrodziejstwa przechodzi w nieufność, zawziętość, zapiekły gniew. Właściciel posiadłości Ebronautum⁶², Got Rycymierz, przygarnął pustelnika i pozwolił mu zamieszkać w małej celi przy ołtarzu lokalnego kościoła. Widząc tłumy przybywających doń wiernych, postanowił też zburzyć istniejący kościół, zbudować nowy, większy oraz okazalszy oraz powierzyć go Waleriuszowi. Mąż Boży – podobnie jak wielu innych starożytnych pustelników nieufny wobec wszystkich, którzy mogliby naruszyć spokój jego samotni⁶³ – uznał jednak, że Rycymierz jest narzędziem złego ducha, propozycja zaś objęcia opieki duszpasterskiej nad wiernymi i pielgrzymami we wznoszonej świątyni to zwykła diabelska przynęta. Wspomina:

Zaplanował bowiem ordynować mnie na kapłana wspomnianego kościoła,
aby zawładnęły mną przyjemności światowe i wzbogaciły liczne oraz hojne

55 *Invidia* diabła to jeden z toposów w piśmiennictwie hagiograficznym. Por. R. Alexandre, *Valerius of Bierzo and his „hagiographical compilation”*, <https://shs.hal.science/halshs-01646438/file/Cracovie-2017.pdf>, dostęp: 28.06.2023, s. 15–16.

56 *Ordo* 9: *invidus inimicus antiquissimus hostis qui piis operibus ab angue livoris malitie sue permotus innumeris artium pristinis indesinenti conflictu impedire conatur*; por. *Ordo* 4; 10.

57 *Ordo* 1.

58 Zwraca na to uwagę J. C. Martin, *La biografia*, s. 330.

59 *Ordo* 22.

60 *Ordo* 9; 19–20.

61 *Ordo* 9. Por. także *Ordo* 5 (Flainus); 12–13 (Justus); 37 (mnisi); 39 (prepozyt pobliskiego klasztoru).

62 Miejscowość nie zidentyfikowana. Por. C. Martin, *The Asturia*, s. 67–68.

63 Zwraca na to uwagę R. Collins, *The Autobiographical*, s. 428.

datki. [...]. Bowiem kiedy pyszny wzywa Boga, święty maż i niepokonany wojownik pragnie dla doświadczenia i wypróbowania siebie poznać ucisk oraz utrapienie⁶⁴.

Dalszy ciąg wypadków rozwijał się, mogłoby się wydawać, po myśli pustelnika, ale ocena, której dokonuje, wywoływać może zdumienie, o ile nie zgorzelenie czytelnika:

Wielka i godna chwały jest miłosierna litość Pana, który troszczy się o wszystkich pokładających w Nim nadzieję i nieustannie nad nimi czuwa. Swoich ubogich uwalnia Pan z najsroźszego niedostatku, jednocześnie niszcząc szaleństwo zbytku możnych, których zrzuca ze szczytu pychy. [...] Kiedy bowiem Rycymierz próbował wznieść wspomniany kościół, niedokończony jeszcze budynek o ustalonej wcześniej konstrukcji runął nieoczekiwanie, a on zginął okrutną śmiercią. Natomiast ja, nieszczęsny, jak zwykle pozostałem sam pośród gruzów⁶⁵.

Jak się wydaje, pełnym uznania zwolennikiem Waleriusza był również biskup Astorgi Izydor⁶⁶. Właśnie dlatego, chcąc przedstawić go ogółowi wiernych, sprowadził go do Toledo⁶⁷. Waleriusz uznał biskupa za zwodziciela, który podstępnie dążył do jego zguby oraz do zgorzelenia braci. Jego relacja o kolejnych zdarzeniach jest zbyt ogólna, byśmy mogli zrozumieć, co dokładnie się stało. Mówi jedynie, że Pan uratował swego sługę, będący zaś narzędziem zagłady (*pestilentissimum*) biskup sam wpadł w zastawione przez siebie sidła oraz został na wieki pochłonięty przez piekło⁶⁸.

64 *Ordo* 10–11. Por. Hieronimus, *Commentariorum in Abakuk prophetam ad Chromatium* 1, 2–3, 51–54.

65 *Ordo* 11–12; tł. A. Strzelecka, s. 203; red. T. Krynicka.

66 Biskup Astorgi, uczestnik obrad synodu w Bradze w 675 r. Wzmianka o nim jest bardzo cenna dla ustalenia chronologii życia Waleriusza. Zdaniem F. J. Udaondo Puerto, Izydor pragnął zabrać pustelnika do Toledo, aby wziął on udział w XII soborze narodowym, którego obrady rozpoczęły się 9 stycznia 681 r. Por. *Apuntes*, s. 149–150.

67 W oryginale: *ad publicum Toletanae urbis perduceret theatrum*. A. Strzelecka tłumaczy te słowa jako: „postawił przed sądem w mieście Toledo” (s. 206–207).

68 *Ordo* 21.

Świat Waleriusza zaludniają również inni, wykazujący się wobec niego jednoznacznie wrogością wysłańcy szatana. Należy do nich m.in. pełniący posługę w pobliżu jego pustelni Flainus⁶⁹, pseudokapłan (*pseudopresbyter*), barbarzyńca, rozpustnik, opanowany przez wszelkie możliwe słabości i płonący nienawiścią, na dodatek brzydko ubrany, a nawet wydający przerażające odgłosy, niczym najsroźsze dzikie zwierzę (*velut sevissima bestia frendens*)⁷⁰. Sługami diabelskiego okrucieństwa są też okrutni zbóje (*supposuit sue crudelitatis ministros latrones sevissimos*), którzy napadli pustelnika oraz towarzyszącego mu ucznia, okrutnie pobili i ograbili⁷¹. Kolejnym sprzymierzeńcem złego ducha stał się kapłan Justus, któremu rodzina Rycymierza powierzyła dobudowany kościół, niegodziwiec „niewielkiego wprawdzie wzrostu, acz obfitujący w liczne grzeszne występki” (*corpore quidem exiguus, sed criminum facinoribus copiosus*). Justus pochodził z Afryki, toteż Waleriusz odnotowuje szpetny, czarny jak smoła, kolor skóry kapłana, złowrogie spojrzenie ciemnych oczu (*furvo sordens obtutu*), wreszcie przewyższającą kruczą czerń czarność jego serca. Zauważmy, że o ile dziś moglibyśmy uznać, że mąż Boży był obcy nie tylko miłości bliźniego, lecz także wszelkiej politycznej poprawności, średniowieczny czytelnik, postrzegający ciemność jako manifestację złych mocy, niewątpliwie rozumiał wzmiankę o niej jako sugestię, że Justusa przepełniała diabelska złość⁷². Okoliczni mieszkańcy polubili Justusa: grał on na cytrze, znał wiele wesołych piosenek, zapraszano go na uczyty i podziwiano świętość obyczajów. Tylko Waleriusz, jak się wydaje, nie dał się zwieść: dostrzegał bowiem cechującą Justusa „zgubną błazenadę rozpustnej swawoli” (*luxurie petulantis diversam scurrilitatem*), żarłoczność i rozwiązłość. Zarzucał kapłanowi diabelską niegodziwość ukrytą pod pozorowaną prawością, upijanie się, haniebne tańce do wtóru bezwstydnym przyśpiewek⁷³, gnuśne zaniedbywanie modlitw, oskarżał go ponadto o wielo-

69 M. Szada, [Flainus.] *Presbyters in the Late Antique West*, ER778, <http://presbyter-project.ihuw.pl/index.php?id=6&SourceID=778>, dostęp: 28.06.2023.

70 *Ordo* 5.

71 *Replicatio* 12.

72 R. Collins, *The Autobiographical*, s. 428, 432.

73 O negatywnym stosunku Waleriusza do muzyki świeckiej pisze F. J. Udaondo Puerto, *El vocabulario*, s. 541–543.

krotne ataki, a nawet o próbę zabójstwa⁷⁴. Rozbudowaną, barwną charakterystykę Justusa podsumował cytatem z *Męczeństwa świętego Sebastiana*: „Chrystus nigdy nie raczył powoływać do swej służby podobne zakąły”⁷⁵.

Gdy po dwudziestu latach pełnej trudów duchowej wędrówki Waleriusz przekroczył próg klasztoru w Rufianie⁷⁶, aby w celi, którą zamieszkiwał niegdyś uwielbiany przez niego Fruktuozus⁷⁷, spędzić ostatnie dwadzieścia dwa lata swego życia, znalazł tam „występnych pseudomnichów” (*pravorum pseudomonachorum*), o sercach, rozpalonych przez diabła „nienawiścią okrutnej zazdrości oraz niechęci” (*inflammavit corda eorum atrocissimi livoris invidia odiorum*). Prepozyt pobliskiego klasztoru kazał swym sługom ukraść ofiarowanego pustelnikowi konia: zwierzę powróciło jednak do pustelnika, a złodzieje doświadczyli gradobicia i zostali ograbieni⁷⁸. Inny prepozyt tej chorej, upadłej, skazanej na zatracenie wspólnoty (*morbidi gregis in ruine perditione*) bezbożnych plotkarzy i oszczerców (*impiissima clancule susurrationis militia*), „tępy bydlak, skończony dureń i błazen” (*brutobardus atque ineptie socordis babiger*)⁷⁹ Firminus oczerniał Waleriusza, zarzucając mu brak pobożności⁸⁰. Opowiadając o nim, Waleriusz wyraźnie nie panuje nad sobą, gdyż wyzywając go, posługuje się czterema wyrazami określającymi brak rozumu. Pierwszy z nich, *brutobardus*, to hapax legomenon, zbitka przymiotników *bardus* – ‘głupi’, ‘tępy’ oraz *brutus*, który Izydorz z Sewilli wyjaśnia jako ‘bezrozumny i bezwstydnny’ (*sine ratione et sine prudentia*)⁸¹.

Jak widzimy, większość wśród negatywnych postaci dramatu z Waleriuszem w roli głównej, to osoby duchowne. Motywy konfliktów Waleriusza

74 *Replicatio* 12–16.

75 *Replicatio* 16; *Passio Sebastianis et comitum* 94.

76 Miejscowość nie zidentyfikowana. Por. C. Martin, *The Asturia*, s. 68–69.

77 Valerius, *Vita Fructuosi* 6.

78 *Ordo* 24.

79 Waleriusz wyraźnie nie panuje nad sobą, gdyż wyzywając Firmina, posługuje się czterema wyrazami określającymi brak rozumu. Pierwszy z nich, *brutobardus*, to hapax legomenon, zbitka przymiotników *bardus* – głupi, tępy oraz *brutus*, który Izydorz z Sewilli (Etym. X 29) definiuje jako „bezrozumny i bezwstydnny” (*sine ratione et sine prudentia*).

80 *Residuum* 3.

81 Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* 10, 29.

z otaczającymi go duchowymi pozostają niejasne. Być może, ich tło stanowiła walka o wpływy i dochody, być może, widząc skrajnie surowe ascetyczne praktyki eremity, prawowierni kapłani podejrzewali go o kryptopriscylianizm?⁸² Zauważmy, że Kościół wizygocki nieufnie traktował pustelników, widząc w nich tych, którzy oddalają się od braci, folgując swoim słabościom i narażając przez to zbawienie duszy. Izydor z Sewilli w traktacie *O posługach kościelnych* zauważa, że oddalający od wspólnoty niewyrobieni mnisi przenoszą się do osobnych cel, gdzie utwierdzają się w przekonaniu o własnej doskonałości, podczas gdy ukryte w duszach wady uśmiercają ich niczym śmiertelnościami trucizną (*loetale et intestinum virus*), która przenika głęboko we wnętrzości i wywołuje nieuleczalną chorobę (*insanabilem morbum*)⁸³. Powaga wielkiego Sewilczyka, o którym również Waleriusz wydaje wyjątkowo pochlebną opinię w jednym ze swoich pism, zachwycając się jego uczonością oraz porównując ze swoim wzorcem i mistrzem Fruktuozem⁸⁴, sprawiła, że głosy potępiające anachoretów wybrzmiały również w orzeczeniach synodów narodowych w Toledo, IV – w 633 r. oraz VII – w 646 r.⁸⁵

Waleriusz zmarł około 695 r.⁸⁶ Czy otoczony uczniami, jak czytamy w jednej z poświęconych mu prac? Wcale nie mamy takiej pewności. Został uznany za świętego, mimo że brak śladów jego kultu dawniej i dziś, a jego wspomnienie obchodzone jest w Kościele 25 kwietnia.

Kim był – i kim nie był? – Waleriusz z Bierzo? Oddajmy głos jego czytelnikom. Marek Starowieyski pisze: „Nie był kapłanem, ani nawet mnichem, a tym bardziej opatem. [...] duch niespokojny, skonfliktowany ze wszystkimi, [...] gorliwy mnich-eremita, [...] ewangelizujący okoliczne ludy półbarbarzyńskie i półpogańskie”⁸⁷. José Carlos Martín Iglesias stwierdza:

82 J. C. Martín Iglesias, *Valerio*, s. 204–205.

83 Isidorus Hispalensis, *De ecclesiasticis officiis* 2, 15, 5–6.

84 Valerius, *Vita Fructuosi*, 1.

85 Tol. IV can. 52–53; Tol. VI can. 5. Por. J. C. Martín Iglesias, *Valerio*, s. 204.

86 F. J. Udaondo Puerto, *Apuntes*, s. 157.

87 M. Starowieyski, W. Stawiszyński, *Nowy słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, Poznań 2022, s. 976.

Waleriusz był przypuszczalnie osobą chorą. W swoim dziele autobiograficznym ujawnia szaloną manię prześladowczą. Opisuje częste, przerażające halucynacje, w czasie których, zgodnie z tym, co opowiada, widział siebie w otoczeniu demonów. Być może, stan ten był wynikiem krańcowego ascetyzmu, który praktykował z powodu odczuwanej przezeń swojej przyjemności płynącej z umartwiania się⁸⁸.

Jerzy Strzelczyk z kolei odnotowuje, że Waleriusz:

reprezentował nurt surowej ascezy z predylekcją do życia pustelniczego, pozostający w niejkiej opozycji wobec bujnie pod rządami wizygockimi rozkwitających struktur diecezjalnych „oficjalnego” bogatego Kościoła⁸⁹.

Roger Collins widzi w Waleriuszu żywego świadka życia umysłowego i duchowego, które kwitło w Hiszpanii tuż przed najazdem Arabów⁹⁰. Lilian Diniz podkreśla ekscentryczność osobowości Waleriusza oraz akcentuje oryginalność jego pisarstwa⁹¹, Oleg Aurov zaś wyraża opinię, że właśnie Waleriusza powinniśmy uznać za najwybitniejszego literata wizygockiej Hiszpanii schyłku VII w.⁹²

Kim był Waleriusz we własnym odczuciu? Pierwsze spośród trzech barwnych autobiograficznych pism opatruje on wymownym tytułem *Ordo querimoniae* – czyli, w tłumaczeniu polskim Anny Strzeleckiej, *Opowieść o smutnym losie*; w tłumaczeniu Marka Starowieyskiego – *Opowieść o przebiegu własnych smutnych losów*⁹³, można też po prostu – *Szereg doświadczeń czy Ciąg utrapień*

88 J. C. Martín Iglesias, *Valerio*, s. 202. – tu nie ma jakiegoś błędu?

89 J. Strzelczyk, *Pióro w wątlých dłoniach. O twórczości kobiet w dawnych wiekach*, Warszawa 2007, s. 202.

90 R. Collins, *Visigothic Spain 409–711*, Oxford 2004, s. 170, 204.

91 L. R. G. Diniz, *Valerius of Bierzo as an interpreter of the seventh-century ecclesiastical environment of northwestern Iberia*, „Journal of Medieval Iberian Studies”, 13 (2021) z. 3, s. 1–19.

92 O. V. Aurov, *Osnovnye ètapy istorii Cerkvi i hristianskoj literatury v Ispanii do 1000 goda*, w: A. Kordočkin (red.), *Mater Hispania. Hristianstvo v Ispanii v I tysâčelietii*, Sankt-Peterburg 2018, s. 38–39.

93 M. Starowieyski, W. Stawiszyński, *Nowy*, s. 977.

czy *Żałosne koleje*⁹⁴. Przyglądając się swej ziemskiej wędrówce z perspektywy około siedemdziesięciu przeżytych lat⁹⁵, Waleriusz postrzega ją jako pasmo „niezliczonych zmagañ z niebezpieczeństwami” (*innumera discriminum certamina*)⁹⁶. Niemniej nie uważa się za nieudacznika: pokonuje je mężnie, traktując jako okazje do wyrzeczenia i pokonania samego siebie w drodze na najwyższe szczyty świętości (*ad fastigia celsa*), ku bezpiecznej Bożej przystani zbawienia⁹⁷. Nie rozumiałby badaczy, którzy usiłują racjonalizować jego doświadczenia, dochodząc do wniosku, że cierpiał na skutek wewnętrznych napięć, braku zrozumienia, zjawisk przyrodniczych⁹⁸. Wie, że prowadzi walkę duchową ze złymi mocami, ale nie uważa się też za bohatera: opowiada o swoim życiu nie po to, by stać się sławnym. Z całą pokorą, na którą go stać, pisze dla zbudowania czytelników⁹⁹, chcąc utwierdzić tych, którzy pragną służyć Panu, w wytrwałości poprzez uświadomienie im, jak wiele trudów zgotuje im na ich drodze złość szatana i ludzka przewrotność¹⁰⁰.

Kim zatem był Waleriusz? Był człowiekiem, który odczuwał tak przemożny lęk przed wiecznym potępieniem, że zrezygnował z wszelkich radości ziemskiego życia. Nie będąc w stanie unieść ciężaru, który postanowił dźwigać, tęsknił do sytości i ciepła, zieleni ogrodów, zrozumienia i przyjaźni. Doznając ulgi, ponownie doświadczał strachu przed upadkiem i wieczną karą. Nie znał spokoju, nie umiał budować relacji z ludźmi, mocował się z własną słabością, demonami, losem. Dzięki łaskawości Tego, którego prosił o darowanie zwycięstwa, każde z doświadczających go nieszczęść wydawało jednak wspaniałe duchowe owoce. Lektura autobiograficznych pism pustelnika z Bergidum daje czytelnikowi nadzieję, że również smutek, strach i rozpacz mogą stać się punktami zwrotnymi w naszej wędrówce ku pełni życia.

94 O tytułach analizowanych pism autobiograficznych por. R. Collins, *The Autobiographical*, s. 432–436.

95 Uczeni datują powstanie wspomnianych utworów na lata 681–693. Por. J. C. Martín, *La biografía*, s. 319–320, 327.

96 *Ordo* 27.

97 *Ordo* 4.

98 R. Collins, *The Autobiographical*, s. 429.

99 Zwraca na to uwagę również J. C. Martín, *La biografía*, s. 327–329.

100 *Ordo* 27.

Streszczenie: Eremita Waleriusz z Bierzo to wybitny przedstawiciel życia monastycznego wizygockiej Hiszpanii, autor pism o tematyce ascetycznej i biograficznej. Swe życie postrzegał jako pasmo utrapień, napaści sił demonicznych oraz konfliktów z ludźmi. Każdy kryzys stawał się dla niego jednak okazją do pogłębienia życia duchowego i wzrastania w Bogu. Lektura autobiograficznych pism pustelnika z Bergidum daje czytelnikowi nadzieję, że również nasze kryzysy, smutek, strach i rozpacz mogą stać się punktami zwrotnymi w wędrówce ku pełni życia.

Słowa kluczowe: Waleriusz z Bierzo, chrześcijańska autobiografia, walka duchowa.

Bibliografia

Źródła

Pisma Waleriusza z Bierzo

Valerius, *Ordo querimonie prefati discriminis*, w: M. C. Díaz y Díaz, *Valerio de Bierzo. Su persona. Su obra*, León 2006, s. 246–277; tł. polskie A. Strzelecka, w: Waleriusz z Bierzo, [Pisma wybrane], wstęp P. Wygralak, tł. A. Strzelecka, w: *Ojcowie Kościoła o ubóstwie*, „Teologia Patrystyczna”, 10 (2013) s. 200–209.

Valerius, *Quod de superioribus querimoniis residuum sequitur*, w: M. C. Díaz y Díaz, *Valerio de Bierzo. Su persona. Su obra*, León 2006, s. 312–323; tł. polskie A. Strzelecka, w: Waleriusz z Bierzo, [Pisma wybrane], wstęp P. Wygralak, tł. A. Strzelecka, w: *Ojcowie Kościoła o ubóstwie*, „Teologia Patrystyczna”, 10 (2013) s. 218–220.

Valerius, *Replicatio sermonum a prima conversione*, w: M. C. Díaz y Díaz, *Valerio de Bierzo. Su persona. Su obra*, León 2006, s. 280–311; tł. polskie A. Strzelecka, w: Waleriusz z Bierzo, [Pisma wybrane], wstęp P. Wygralak, tł. A. Strzelecka, w: *Ojcowie Kościoła o ubóstwie*, „Teologia Patrystyczna”, 10 (2013) s. 209–218.

Valerius, *Vita Fructuosi*, F. C. Nock, Washington 1946; tł. polskie A. Strzelecka, w: Waleriusz z Bierzo, [Pisma wybrane], wstęp P. Wygralak, tł. A. Strzelecka, w: *Ojcowie Kościoła o ubóstwie*, „Teologia Patrystyczna”, 10 (2013) s. 221–235 (wstęp P. Wygralak, s. 221–222; przekład, s. 223–235).

Inne starożytne źródła

Cassiodorus, *Expositio psalmodum*, M. Adriaen, CCL 97–98, Turnhout 1958.

Concilios visigóticos e hispano-romanos, J. Vives, Barcelona–Madrid 1963.

Eugenius Toletanus, *Opera omnia*, P. F. Alberto, CCL 114, Turnhout 2005, s. 203–278.

Gregorius Magnus, *Dialogi*, S. Pricoco, M. Simonetti, I–II, Milano 2005–2006.

Gregorius Magnus, *Moralia in Iob*, M. Adriaen, CCL 143–143b, Turnhout 1979–1985.

- Hieronymus, *Commentariorum in Abakuk prophetam ad Chromatium*, M. Adriaen, CCL 76A, Turnhout 1970, s. 579–654.
- Isidorus Hispalensis, *De ecclesiasticis officiis*, C. M. Lawson, CCL 113, Turnhout 1989.
- Isidorus Hispalensis, *Etymologiae. Liber decimus*, J. Oroz Reta, M.-A. Marcos Casquero, I–II, Madrid 1982, I, s. 802–853.
- Passio Sebastianis et comitum*, w: *Pasionário Hispánico (siglos VII–XI)*, I–II, red. A. Fabrega Grau, Madrid–Barcelona 1955, II, s. 148–175.
- Sedulius, *Opera omnia*, I. Huemer, CSEL 10, Vindobonae 1885.
- Sulpicius Sever, *Libri qui supersunt*, C. Halm, CSEL 1, Vindobonae 1866.

Opracowania

- Alexandre R., *Valerius of Bierzo and his „hagiographical compilation”*, <https://shs.hal.science/halshs-01646438/file/Cracovie-2017.pdf>, dostęp: 28.06.2023.
- Aurov O. V., *Osnovnye ètapy istorii Cerkvi i hristianskoj literatury v Ispanii do 1000 goda*, w: *Mater Hispania. Hristianstvo v Ispanii v I tysâčelietii*, red. A. Kordočkin, Sankt-Peterburg 2018, s. 22–51.
- Collins R., *The Autobiographical Works of Valerius of Bierzo: their structure and purpose*, „*Antigüedad y Cristianismo*”, 3 (1986) s. 425–442.
- Collins R., *Visigothic Spain 409–711*, Oxford 2004.
- Diniz L. R. G., *Valerius of Bierzo as an interpreter of the seventh-century ecclesiastical environment of northwestern Iberia*, „*Journal of Medieval Iberian Studies*”, 13 (2021) z. 3, s. 1–19.
- Martin C., *The Asturia of Valerius: Bierzo at the End of the Seventh Century*, „*Visigothic Symposium*”, 2 (2017–2018) s. 60–78.
- Martín [Iglesias] J. C., *La biografía dentro de la autobiografía: el caso de Valerio del Bierzo (siglo VII)*, „*Veleia*”, 2009, s. 309–342.
- Martín Iglesias J. C., *Valerio del Bierzo*, w: *La Hispania visigótica e mozárabe. Dos épocas en la literatura*, red. C. Codoñer, Salamanca 2010, s. 202–221.
- Martín Iglesias J. C., *¿Valerio en Compludo? Examen crítico de los opúsculos autobiográficos (CPL 1282–1284) y las „Visiones del más allá” de Valerio del Bierzo*, „*Veleia*”, 23 (2006) s. 327–338.
- Starowieyski M., Stawiszyński W., *Nowy słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, Poznań 2022, s. 975–977.
- Strzelczyk J., *Pióro w wątlých dłoniach. O twórczości kobiet w dawnych wiekach*, Warszawa 2007.
- Szada M., [Flainus.] *Presbyters in the Late Antique West*, ER778, <http://presbytersproject.ihuw.pl/index.php?id=6&SourceID=778>, dostęp: 28.06.2023.
- Szada M., [Ioannes.] *Presbyters in the Late Antique West*, ER782, <http://www.presbyterproject.ihuw.pl/index.php?id=6&SourceID=782>, dostęp: 28.06.2023.

- Szada M., [Saturninus.] *Presbyters in the Late Antique West*, ER784, <http://www.presbytersproject.ihuw.pl/index.php?id=6&SourceID=784>, dostęp: 28.06.2023.
- Udaondo Puerto F. J., *Apuntes para una cronología de Valerio del Bierzo*, „Helmantica”, 56 (2005) s. 125–158.
- Udaondo Puerto F. J., *El vocabulario musical en el „Ordo querimoniae” de Valerio del Bierzo a la luz de las „Etimologías” de Isidoro de Sevilla*, „Helmantica”, 44 (1993) s. 535–549.
- Udaondo Puerto F. J., *Las entidades geográficas en las obras de Valerio del Bierzo*, „Helmantica”, 145–146 (1997) s. 205–233.
- Vivancos M. C., *Vida monástica y santidad. Estudio de historia monástica medieval*, Zamora 2021.
- Wygralak P., *Waleriusz z Bierzo. Wprowadzenie*, w: *Waleriusz z Bierzo*, [Pisma wybrane], tłum. A. Strzelecka, „Teologia Patrystyczna”, 10 (2013) s. 185–186.